

Justitiedepartementet
103 33 STOCKHOLM

Betänkandet SOU 2005:43 Barnets bästa, föräldrars ansvar
(dnr Ju 2005/5191/12)

Allmänt

Enköpings kommun har getts möjlighet att lämna yttrande över "Betänkande: Vårdnad; boende; umgänge - Barnets bästa, föräldrars ansvar". (SOU 2005:43) Kommunstyrelsen har överlämnat ärendet till Socialnämnden. Efter genomgång av det omfattande utredningsmaterialet (c:a 900 sidor) har nämnden valt att fokusera på frågeställningar som berör socialnämndens verksamhetsområde.

Avsnitt 3.2 Barnets bästa

Socialnämnden stöder till fullo utredarnas förslag att tydliggöra och förstärka lagtexten i FB 6 kap. 2a§ första stycket till lydelsen:

"Avgörande enligt detta kapitel av alla frågor som rör vårdnad, boende, umgänge och annan kontakt än umgänge skall ske enbart utifrån vad som är bäst för barnet"

Nämnden vill i detta sammanhang meddela sin respekt för att betänkandet i sin helhet konsekvent håller fast vid barnets bästa och barnets perspektiv och delar den syn på barnets fulla människovärde och integritet som genomsyrar betänkandet.

Men problemet, som också berörs i betänkandet, är att begreppet barns bästa är långt ifrån entydigt och att det inte finns någon klar definition av vad som är barnets bästa. Föräldrar hänvisar till barnets bästa utifrån helt skilda uppfattningar och att det också används som argument för det egna ställningstagandet och blir en fråga om argumentationsteknik. Familjerättens handläggare tvingas inte sällan konstatera att de svårigheter barn och föräldrar lever med inte kan lösas inom ramen för frågor om vårdnad, boende och umgänge. Det är inte alltid som bra lösningar ur barnets synvinkel står till buds utan det förslag som lämnas blir istället det minst dåliga för barnet.

Avsnitt 4:2 Gemensam vårdnad mot en förälders vilja

Nämnden delar utredarnas resonemang att gemensam vårdnad har spelat en mycket stor och viktig roll för att utveckla möjligheterna för barn att få tillgång till båda sina föräldrar. Ur barnets synvinkel är det i de allra flesta fall en mycket bra vårdnadsform. Gemensam vårdnad understryker också det gemensamma föräldraansvaret för barnet. Självklart är det som utredarna säger i vissa fall

2005-08-29

tveksamt eller direkt olämpligt att vårdnaden om barnet utövas gemensamt av föräldrarna. Nämnden är också av den uppfattningen att rättstillämpningen har blivit att domstolen beslutar om gemensam vårdnad mot en förälders vilja i lite för många fall.

I direktiven är det klarlagt att någon återgång i rättstillämpningen till den ordning som gällde före reformen 1998 inte ska ske. Det ses som ett väsentligt ställningstagande, men kommitténs förslag kommer att leda till en sådan återgång och resultera i ett ökat antal tvister om vårdnad till stor skada för barn. Nämnden anser att utredarna ställer orealistiskt höga krav på föräldrarna för att platsa i den vårdnadsformen och därmed öppnar upp för vårdnadstvister. Många av de föräldrar familjerätten har kontakt med skulle inte kunna ha gemensam vårdnad utifrån de ställningstaganden som görs i betänkandet.

En separation är ofta en krissituation för både barn och föräldrar och innebär att man inte handlar och fungerar som man normalt gör. Är man själv i kris är det naturligt att man inte förmår ge sina nära och kära det stöd de behöver. Det är viktigt att föräldrar då kan erbjudas stöd och hjälp. Självklart måste föräldrarna som ett långsiktigt mål sträva mot att klara av det samarbete de behöver ha om sina barn men vi måste acceptera att vägen dit kan vara olika lång. Varken barn eller föräldrar är betjänta av att möjligheterna att tvista om vårdnaden i den situationen ökar. Det kan vara mycket enkelt att hävda att det inte går att samarbeta med den andre föräldern, att samarbetssvårigheterna är reella och inte kan hanteras av föräldrarna på ett sätt som inte går ut över eller skadar barnet. Nämnden anser det vara viktigt för barn att samhället är tydligt i sina krav på att föräldrar tar sitt ansvar och gör det gemensamt. Ges en förälder ensam vårdnad finns en stor risk för att barnet förlorar den andra föräldern. Den föreslagna formuleringen av 5 § 2 st FB att rätten får besluta om gemensam vårdnad endast om det kan antas att föräldrarna kan samarbeta i frågor som rör barnet anser vi vara olycklig och bör utgå. Det måste anses vara rimligt att i de fall då en förälder motsätter sig gemensam vårdnad bör framkomma särskilda omständigheter som talar emot gemensam vårdnad för att denna vårdnadsform inte ska användas. Presumtionen för gemensam vårdnad anser nämnden ska vara kvar och ser ingen motsättning i att bedömningen ska göras nyanserad och grundas på vad som är bäst för barnet ur en helhetsbedömning av barnets situation.

Avsnitt 4.2.3 Familjevåld

Nämnden delar kommitténs inställning att våld och övergrepp i hemmet alltid innebär en mycket allvarlig risk för barnets fysiska och psykiska hälsa. Det är viktigt att vara tydlig i detta ställningstagande. Men kommitténs generella inställning, att om en förälder gör sig skyldig till våld, trakasserier eller annan kränkande behandling bör gemensam vårdnad som regel vara utesluten, vänder sig nämnden emot. Vid separationer är det inte ovanligt att det förekommer våld och anklagelser om våld. Vad det är för typ av våld tycker vi är en viktig fråga i sammanhanget men den berörs inte i betänkandet. Om det förekommer handgripligheter vid något/ra enstaka tillfällen i en kris är det något helt annat än en systematisk misshandel som pågår över tid. Vem avgör om det förekommit våld, trakasserier eller annan kränkande behandling? Och när det förekommit vilket ansvar tar vederbörande för sina handlingar och vad gör man för att förändra sitt

2005-08-29

beteende? Det är andra viktiga faktorer i sammanhanget. Vid riskbedömningen som skall göras vid utredning och domstols beslut om vårdnad och umgänge anser nämnden liksom kommittén att redan gällande utgångspunkt även fortsättningsvis ska vara barnets bästa och att den fråga som ska besvaras är om det föreligger risk för skada i någon form och inte om det är bevisat att barnet kan komma till skada. Det är nämndens förhoppning att rättpraxis i domstolarna snabbt kommer att utvecklas i enlighet med förslaget i betänkandet. Det kommer vara till stor hjälp i det stöd- och behandlingsarbete som socialtjänsten har att utföra med barn från trasiga familjeförhållanden, där tyvärr familjevåld är vanligt förekommande. Socialsekreterare har ofta uttryckt sin frustration över att barn skall tvingas vara beroende av en förälder (gemensam vårdnad) som utsatt familjen för traumatiska upplevelser. Ett sådant beroende kan försvåra för barnet att bearbeta de svåra upplevelserna och återfå en tillit till vuxna.

Därmed inte sagt att barnet för alltid skall vara frånskild från den förälder som utsatt familjen för våld, men återföreningen och umgänget måste alltid ske på barnets villkor.

Avsnitt 4.3 Automatisk prövning av vårdnadsfrågan

Frågeställningen tycks märklig i flera avseenden och resonemangen i de här avseendena är svåra att förstå. De förs utifrån att en förälder gjort sig skyldig till våld, hot, övergrepp eller annan kränkande behandling mot någon familjemedlem.

Nämnden anser att det för barnen är oerhört viktigt att familjerätten bemöter deras föräldrar med respekt, hjälp och stöd och med ambition att stärka dem i sitt föräldraskap. Handläggarna kommer att finnas med under en kort tid men föräldraskapet är livslångt. Självklart är det viktigt att det finns resurser, kunskap och möjligheter att sätta de gränser som är nödvändiga. Men kommitténs förslag att i alla utredningar som görs när socialnämnden får kännedom om att barn kan fara illa, överväga vårdnadsfrågan och umgänget är orimligt. Andan i tankegångarna är repressiv och innebär ett allt för långt gående ifrågasättande av föräldraskapet. Tyvärr ser vi detta också i andra sammanhang. Vårdnaden har en stark psykologisk betydelse för många föräldrar som inte alltid motsvaras av den faktiska. Nämnden ser en stor risk att banden mellan barn och föräldrar försvagas och bryts och att föräldrars ansvarstagande för sina barn minskar och att föräldrar kan "avgå". Barnen blir förlorarna.

Socialnämnden kan behöva ta initiativ i frågor om vårdnad om en förälder brister i omsorgen om barnet enl 6 kap. 7 § FB, vid överflyttning av vårdnaden till familjehemsföräldrar enl 6 kap. 8 § FB, om barnet står utan vårdnadshavare enl 6 kap. 9 § FB och vid en förälders återtagande av vårdnaden enl 6 kap. 10 § FB. För att rätten ska besluta om ändring av vårdnaden enl 7 § krävs att en förälder gör sig skyldig till missbruk eller försummelse eller i övrigt brister i omsorgen om barnet på ett sätt som medför *bestående fara* för barnets hälsa eller utveckling. Barnets skydd är i detta fall svagare än reglernas i LVU där det krävs *en påtaglig risk* för den unges hälsa och utveckling för ett ingripande. Det är inte nödvändigt att vård enl LVU har meddelats, men det hör till undantagen att överflytta vårdnaden enligt denna paragraf utan en föregående placering enl LVU. Vid ett omhändertagande enl LVU förlorar inte föräldern vårdnaden men socialnämnden får befogenheter att

2005-08-29

agera utifrån barnets behov. Det här är viktiga utgångspunkter som saknas i betänkandet och som inte relateras till kommitténs förslag.

Avsnitt 6 Umgänge

Nämnden delar kommitténs uppfattning att det uteslutande är barnets behov av umgänge som ska tillgodoses. Riskerar barnet att fara illa vid umgänget måste det göras en riskbedömning enligt nuvarande regler. Intresset av kontakt med föräldern ifråga måste ibland vika för att skydda barnet. Barnet har rätt till att umgänget sker under trygga former. Nämnden delar också uppfattningen när det gäller umgängessabotage. Avgöranden får aldrig grundas på något rättvise- eller bestraffningsperspektiv ur ett föräldraperspektiv.

Avsnitt 6.4 Umgängesstöd

Att medverka till att barn under trygga former kan träffa umgängesförälder är en arbetsuppgift som socialtjänsten har erfarenhet av. Förslaget att domstolen innan den förordnar om umgängesstöd eller annan lämplig åtgärd skall ge socialnämnden tillfälle att yttra sig är utmärkt. Detta ger socialnämnden möjlighet att ta ställning till om man kan ge det umgängesstöd som domstolen avser att besluta om. Vidare är det bra att regler för socialnämndens handläggning av umgängesstöd förtydligas.

Kommittén understryker att umgängesstödet inte är en övervakare. I det avseendet har nämnden en annan uppfattning. Ibland är det precis det barnet kan behöva t ex när övergrepp skett eller det inte går att nå klarhet i om övergrepp skett eller ej. Ett övervakat umgänge kan i sådana situationer ge barnet en möjlighet till kontakt med sin förälder.

Avsnitt 8 Barnets rätt att komma till tals och påverka

Nämnden välkomnar förslaget att "barnets vilja" byts ut mot "barnets inställning" i 6 kap.2b § FB.

Förslaget att samtal med barn ska vara en huvudregel vid samarbetsamtal, avtal och snabbupplysningar ifrågasätter nämnden däremot.

Vid tvister om barn är barnet oftast i ett ytterst utsatt läge. Samtal med barn vid tvister är därför mycket grannlaga. Det är viktigt att vara rädd om barnen i dessa sammanhang. Barn befinner sig i en beroendeställning och är lojala mot sina föräldrar. Barn ska också få vara barn. När familjerätten samtalar med barn är det viktigt att de tillsammans med föräldrarna noga tänker igenom vad syftet är, hur det ska genomföras, hur det barn säger ska användas, vilken betydelse det ska ha, hur det kan bli för barnet efteråt osv. Det är viktigt att det finns tillräckligt med tid vid samtal med barn så att en relation kan etableras och en uppföljning kan göras vid behov. Handläggarna behöver också vara insatta i vad det är för situation barnet befinner sig i.

Föräldrar befinner sig på en annan nivå och har ett ansvar för att ordna det bra för sina barn. Vissa frågor är vuxenfrågor och vuxnas ansvar. Att förstå vårdnadens innebörd är t.o.m. svårt för vuxna. Det som är viktigt för barn och som de har synpunkter på är boende och umgänge. När handläggarna träffar föräldrar i

2005-08-29

samarbetssamtal och i avtalssammanhang är det för att ge dem hjälp och stöd att ta sitt föräldraansvar. En självklar fråga när det gäller att fatta beslut om barn är givetvis barnens inställning, men det som ligger närmast till hands för barnen är att föräldrarna själva talar med sina barn om detta. När handläggarna träffar barnen i dessa sammanhang är det viktigt att det sker i samråd med föräldrarna.

Vid snabbupplysningar finns oftast inte de nödvändiga förutsättningarna som beskrivs ovan för att samtal med barn ska fungera på ett bra sätt för barnet om inte frågan gäller ett äldre barn. En möjlighet till bättre beslutsunderlag för domstolen är om tiden medger det att samtal förs med referenspersoner som känner barnet väl utifrån sitt yrke. Resonemanget att se samtal med barn i samband med snabbupplysningar som en möjlighet att fånga upp ett barn som mår dåligt för att få komma till fler samtal hos handläggaren vänder sig nämnden emot. I det sammanhanget är handläggarna utredare och uppgiften är att hjälpa tingsrätten. Det är viktigt att det är tydligt att det är föräldrarnas ansvar att se till att deras barn får det stöd och den hjälp som de behöver. Beslutet om samtal med barn eller ej när det gäller samarbetssamtal, avtal och snabbupplysningar anser nämnden måste tas i samråd med föräldrarna utifrån hur det blir på bästa sätt för det individuella barnet.

Nämnden välkomnar att kommittén understryker behovet av utbildning i bl a. att samtala med barn på barns villkor, att tolka barns uttryckssätt och olika utredningsmetoder.

Avsnitt 9.3 Ekonomiska frågor

I detta avsnitt redovisas de svårigheter som finns att skapa lätthanterliga system för det försörjningsansvar vårdnadshavarna har för sitt barn. Utredarna har valt att lämna frågan, med hänvisning till tidsbrist.

Nämnden beklagar att de ekonomiska frågorna som ofta är det främsta tvisteämnet mellan separerade föräldrar och som barnet drabbas av, inte slutbehandlats i detta betänkande.

Avsnitt 10.3.2 Sekretessbrytande regler

Nämnden välkomnar förslaget att en sekretessbrytande regel för uppgifter från annan socialnämnd införs.

Avsnitt 11 Domstolsprocessen

De flesta föräldrar som tvistar i domstol känner till den möjlighet som finns med samarbetssamtal och har många gånger provat den. Det är också möjligt och sker många gånger att domstolen beslutar om samarbetssamtal. Nämnden förstår därför inte kommitténs mening att insatser för att få föräldrar att komma överens görs först på verkställighetsstadiet. Att föreslå ytterligare ett institut, medling, för att ge föräldrar hjälp till samförståndslösningar utan att föra någon diskussion om hur detta ska förhålla sig till samarbetssamtalen är oklart. Hur är tanken? När ska rätten utse medlare och när ska den besluta om samarbetssamtal? Vad är skillnaderna och likheterna?

Enligt nämndens uppfattning är möjligheterna att nå samförstånd större ju tidigare insatser ges. Samtidigt är det angeläget att ta vara på sådana möjligheter när de än

2005-08-29

uppstår dvs. även om det är vid ett mål om verkställighet. Nämnden anser därför att domstolen även fortsättningsvis ska ha möjlighet att förordna om medling i samband med begärd verkställighet.

Nämnden delar utredarnas resonemang att inte lägga medlingsuppdrag på socialtjänstens familjerätt, då det finns risk för jävssituation med hänsyn till tidigare gjord vårdnadsutredning eller om det skulle kunna bli aktuellt med en vårdnadsutredning i det aktuella målet.

Såvitt nämnden kan bedöma är förslagen om att domstol ska kunna förordna om interimistiska prövoperioder, begränsning av interimistiska beslut och krav på prövningstillstånd vid överklagande från tingsrätt till hovrätt bra. Nämnden välkomnar åtgärder som föreslås i syfte att stärka domarnas kompetens och att det är viktigt att utvecklingen fortsätter mot ett specialiserat arbetssätt i domstolarna.

Avsnitt 14 Kostnads- och konsekvensanalys

Utredarnas bedömning är att de föreslagna ändringarna initialt kommer medföra en viss kostnadsökning, men i ett längre perspektiv inte antas leda till några ökade kostnader för det allmänna. Nämnden delar inte den uppfattningen.

Betänkandets huvudbudskap är att sätta barnet i fokus, att i alla frågor som berör barnets livssituation skall barnet komma till tals. Socialtjänsten åläggs att förverkliga flera av intentionerna i betänkandet, men det kommer att innebära en kostnadsökning för kommunerna. Skall barnet verkligen känna sig sedd och hörd, behöver socialtjänstens familjerättsverksamhet avsätta särskilda resurser i form av tid och dessutom till kompetensutveckling. Det finns inga tecken på att antalet separationer i barnfamiljer kommer att minska i framtiden.

För att belysa detta, kan nämnas att familjerätten i Enköping under 2004 har haft samarbetsamtal som omfattat sammanlagt 171 barn. Härtill kommer 28 barn som berörts av "snabbyttranden", 34 barn gällande avtal och 27 barn har varit föremål för vårdnadsutredning.

Barnsamtalen måste få ta den tid de behöver. Nämndens preliminära beräkning av tidsåtgång för att kunna fullgöra betänkandets förslag att ha minst ett samtal med berörda barn motsvarar en heltidstjänst (c:a 500.000 kr/år).

Även kostnaderna för umgängesstöd har ökat under de senaste åren. År 2004 hade 10 barn i Enköping sådant stöd. Detta kan jämföras med situationen för fem år sedan, då det bara var något enstaka barn.

Nämnden önskar att särskilda statsbidrag avsätts för att barn i svåra separationssituationer verkligen får det stöd som betänkandet förespråkar.

På uppdrag av Socialnämnden

Lena Aadde
Sektionschef

Kerstin Lindström
1:e Familjerättssekreterare